

İNGİLİS DİLİNDƏN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏNİN BƏZİ QRAMMATİK ƏSASLARINA DAİR

Azərbaycanda tərcümənin tarixi uzundur. Min illər əvvəl müxtəlif ölkələrdə yaranmış folklor nümunələrinin, klassik əsərlərin ayrı-ayrı motivlərinin xalqımız arasında yayılması, folklorumuza və elmi, bədii fikrimizə sirayət etməsi, həmçinin bizim yaratdıqlarımızın onlara təsiri məhz tərcümənin nəticəsidir.

Tərcümə xalqlar arasındakı mədəni əlaqələrin sıxlaşmasına səbəb olur və onlar arasındakı dostluq və əməkdaşlıq daha da möhkəmlənir. Tərcümə dünyanın bir-birindən uzaq iqlim guşələrində yaşayan, maddi və mənəvi nemətlər yaradan, müxtəlif dillərdə danışan, fərqli psixoloji təbiətə malik olan xalqlar arasında qarşılıqlı əlaqə və mötəbər dostluq körpüsüdür.

Xarici dilin öyrənilməsində başlıca vasitələrdən biri tərcümədir. Tərcümə dedikdə, hər şeydən əvvəl tərcümə olunacaq fikrin tam başa düşülməsi və başa düşülmənin adekvat şəkildə ana dilində ifadə olunması nəzərdə tutulur. Tərcümə prosesində özgə dildə söylənilmiş fikir semantik, stilistik və qrammatik nöqteyi-nəzərdən təhlil olunur, hər bir sözün leksik mənası və üslubi xüsusiyyəti ilə yanaşı, onun qrammatik mənə və vəzifəsi müəyyən edilir. Bunlar isə ana dilinin normaları ilə tutuşdurulur və nəticədə xarici dildə olan fikrin ana dilindəki ifadə vasitələri müəyyənləşdirilir.

Xarici dil ilə ana dilinin lüğət tərkibi və qrammatik quruluşu arasındakı fərqlər tərcümə prosesində müəyyən çətinliklərə səbəb olur. Tərcümə zamanı olan bu çətinliklər əsasən leksik və qrammatik çətinliklərdir. Oudur ki, təqdim olunan bu məqalə Azərbaycan dilinə tərcümənin qrammatik əsaslarına həsr olunmuşdur. Başlıca məqsəd ingilis dilində olan elmi - texniki, ictimai - siyasi ədəbiyyatı, qəzet materialını tərcümə edərkən qarşıya çıxan qrammatik çətinliklərin aradan qaldırılması yollarını Azərbaycan dili üçün yad olan qrammatik formaları, mürəkkəb sintaktik birləşmələri və onların dilimizə tərcümə vasitələrini izah etməkdən ibarətdir.

İngilis və Azərbaycan dilləri qrammatik quruluşuna görə bir - birindən əsaslı surətdə fərqlənir. Müasir ingilis dili analitik dillər qrupuna daxil olduğundan söz birləşməsində və cümlədə sözlər arasındakı qrammatik - sintaktik əlaqələr, köməkçi sözlər və cümlədə sözlərin sırası ilə ifadə edilir. Bu dildə sözlər arasındakı sintaktik əlaqələr başlıca olaraq köməkçi sözlər - sözlənləri, köməkçi fellər, artıqlar və söz sırası vasitəsi ilə ifadə edilir. Elə buna görə də ingilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə edərkən bir sıra qrammatik çətinliklərə təsadüf olunur. Bu çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün ingilis və Azərbaycan dillərinin qrammatik quruluşunda olan mühüm fərqləri bilmək və tərcümə zamanı bunları nəzərə almaq lazımdır.

Müasir ingilis dilində sözdəyişdirici şəkilçilər olduqca azdır və ismin yalnız iki halı var. İsmi ümumi halda (The Common Case) olduğunu bildiren xüsusi şəkilçi yoxdur. İsmi yiyəlik halı (The Possessive Case) tək isimlərdə 's vasitəsilə düzülür. Sifət, say və məsdər isə hal şəkilçiləri qəbul etmir. Bu fellərdə də özünü göstərir. İndiki zamanın qeyri-müəyyən formasında (The Present Indefinite Tense Form) üçüncü şəxsin təkində felin sonuna -s, -es şəkilçisi qəbul edildiyi halda, qalan şəxslərdə heç bir şəxs şəkilçisi artırılmır və bütün şəxslərdə eyni formada işlənir:

I work. We (you, they) work. He (she) works. It rains.

Keçmiş zamanın qeyri-müəyyən formasında (The Past Indefinite Tense Form) isə felin şəxsinə göstərən heç bir şəkilçi yoxdur. Qaydali fellərin qəbul etdiyi -ed şəkilçisi felin şəxsinə deyil, zamanı göstərən və felin şəxsi mübtədaya görə aydınlaşır.

Felin Future, Perfect, Continuous zaman formalarında isə nə şəxs, nə də zaman şəkilçiləri yoxdur. Gələcək zamanın qeyri-müəyyən forması *shall, will* (I shall work. You will work.), davamedici zaman formaları *to be* köməkçi felinin şəxs formaları (I am writing. She was reading. He will be playing.), bitmiş zaman formaları isə *to have* köməkçi feli (I have received. She has written. He had played. He will have finished.) vasitəsilə düzülür.

İngilis dilində məchul növdə isə felin zaman formaları *to be* köməkçi felinin müvafiq zaman formaları ilə düzülür (I am called. The letter is written. We are invited. A lot of trees were planted *to be* s.).

İngilis dilinə əsas olan xüsusiyyətlərdən biri də Azərbaycan dilindən fərqli olaraq, sözlünü adlanan köməkçi nitq hissəsinin olmasıdır. Sözlənləri cümlədə sözlər arasındakı qrammatik əlaqələri təmin edir. Bu xüsusiyyət ingilis dilində sözdəyişdirici şəkilçilərin azlığından irəli gəlir. Müasir ingilis dilində ismin hal kateqoriyası morfoloji baxımdan çox kasıb olduğundan cümlədə isim (yaxud əvəzlik) ilə digər nitq hissələri arasında mövcud olan qrammatik əlaqələr müxtəlif sözlənləri vasitəsilə ifadə edilir [3, 212]. Azərbaycan dilində sözlənləri olmadıqna görə ingilis dilində sözlənlərinin daşdığı vəzifə Azərbaycan dilində sözdəyişdirici şəkilçilər və qoşmaların köməyi ilə düzülür.

of the book - kitabın
to the book - kitabə
in the book - kitabda
from the book - kitabdan
with the book - kitabla

İngilis dilinin səcyyəvi xüsusiyyətlərindən biri də bu dildə söz sırasının nisbətən sabit olmasıdır. Bu o deməkdir ki, cümlədə hər bir üzvün özünəməxsus müəyyən yeri var. Mövcud söz sırasının dəyişməsi ilə cümlənin

